

**Мислителі
німецького
романтизму**

М И С Л И Т Е Л

НІМЕЦЬКОГО

РОМАНТИЗМУ

УПОРЯДКУВАННЯ
ЛЕОНІДА РУДНИЦЬКОГО
ОЛЕГА ФЕШОВЦЯ

ВИДАВНИЦТВО
«ЛІЛЕЯ-НВ»

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК 2003

ББК 87.3 (4НіМ)
М 65

Програма «Українська філософська бібліотека»
Благодійного фонду «Філософський проект»
Т. 1

Видання підготовлено в співпраці з:
Українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина),
філософським факультетом Львівського національного університету
імені Івана Франка (Львів, Україна)
та за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження»
(Київ, Україна).

Ця книга є першою в українському книговидавництві спробою загального охоплення німецького Романтизму, феномену, без опису якого неможливо реконструювати історію становлення естетичної, етичної та філософської думки не лише Німеччини, але й усього світу, та інспіруюча сила якого є відчутною й нині у мисленні сучасної людини.

Наукова рада програми:

Володимир Болюбаш (Торонто, Канада)
Ріхард Бруннер (Ульм, Німеччина)
Тарас Возняк (Львів, Україна)
Райнгард Гайденройтер (Мюнхен, Німеччина)
Киртіс Генкок (Канзас, США)
Ролянд Пітч (Мюнхен, Німеччина)
Пітер Редлат (Нью Йорк, США)
Леонід Рудницький (Філадельфія, США)
Гельмут Феттер (Віден, Австрія)
Олег Фешовець (Львів, Україна)
Роман Цялапо (Деб'юк, США)
Микола Шафовал (Мюнхен, Німеччина)
Ульріх Шваер (Мюнхен, Німеччина)

Головний редактор програми:

Олег Фешовець (Львів, Україна)

Дизайн Олени Рубановської
Верстка Ірини Шумади
Коректура Алли Журави, Лідії Левицької

Мислителі німецького Романтизму / Упор. Леонід Рудницький та Олег Фешовець. — Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2003. — 588 с.

© Л. Рудницький, О. Фешовець,
упорядкування, вступна стаття, коментарі, 2003
© Видавництво «Лілея-НВ», 2003

ISBN 966-668-016-5

● Людвіг Улянд

(Ludwig Uhland)

Поет, літературознавець, фольклорист, політик. Народився 26.04.1787, Тюбінген; помер 13.11.1862, там же.

Улянд вивчав філологію та право у Тюбінгені, потім жив у Штуттарпі. Присвятив себе трьом ділянкам: поезії, вивченням літератури німецького Середньовіччя та демократизації Німеччини. Улянд здобув популярність як народний поет, був прикладом глибокоосвіченості людини; його називали «свістю нації» — служив депутатом у Франкфуртському парламенті 1848 р. Вже перша поетична збірка *Gedichte* (Вірші, 1815) засвідчила його ліричну обдарованість. Поезію Улянда цінували за простоту та правдивість. Його вірші й балади покладені на музику Ф. Шубертом, Р. Шуманном, Й. Брамсом.

В галузі германістики Улянд вважається основоположником ділянки загальнонімецького та північногерманського країнознавства; знаний він також за дослідженням народних пісень та переказів. Крім того, він відкрив занедбану ділянку середньовічної поезії. Завдяки його розвідці *Walther von der Vogelweide* (Вальтер фон дер Фогельвайде, 1822) Улянда було призначено надзвичайним професором німецької мови та літератури Тюбінгенського університету (1829). Однак він був змушений через два роки піти з цієї посади через свої демократичні погляди. Присвятив себе дослідженням легенд, а також збиранню та коментуванню верхньо- та нижньонімецьких народних пісень. Складав 8 томів *Schriften zur Geschichte der Dichtung und Sage* (Нариси з історії поезії та саги, 1865—73).

Українською мовою поезії Улянда перекладали Ю. Федькович, П. Грабовський, Д. Загул та ін.

НАРИС «ПРО НІМЕЦЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ»

У найдревнішому народному укладі вкорінена риса, що стала ознакою німецької народної поезії і дійшла до наших днів, а саме відчуття живого, що охоплює всю довколишню природу. Ця ознака заслуговує на увагу вже тому, що вона присутня у всьому; на ній ґрунтуються не лише окремі особливі види пісень, а й також ті пісні, тема яких хоча й зовсім інакша, проте свіжозелені парості обрамляють їх усією свою пишністю і легкістю. Якщо всього лиш пробігтись очима по перших куплетах пісень, то помітиш, як квітне і бує звідусіль. Літо і зима, ліс і луг, листя й квіти, птахи й звірі, вітер, вода, сонце, місяць і вранішня зоря то з'являються як вагомі складові пісень, то залишаються припіймні фоном, обрамленням чи зовнішньою прикрасою. На початку пісні якась картинка із природи виступає не просто окрасою, а швидше потребою, необхідною підпорою, на яку потім спирається основна ідея; стародавні пісні китайців переплітаються у такій формі із пісенними примовками, що, як молоді парості, щоденно пробиваються до сонця у баварських та австрійських горах, як там, так і тут не завжди помітиш, як переплітається

З німецької переклав Володимир
Кам'янець за виданням: Ludwig
Uhland. Werke / Hrsgb. von Hartmut
Fröschle und Walter Scheffler. —
München: Winkler Verlag, 1984

природний фон із власне темою. Нації найкращі народні пісні, без сумпіву, ті, у яких думки й почуття перегукуються із довколишнім світом природи; проте також і ті, у яких він залишається лещо на задньому плані; навіть там, де природа ледь-ледь проглядає, вона надає цілій пісні яскравого забарвлення. Якщо природний фон народної пісні повністю зникне, то загине й німецька народна поезія.

Ця риса, як уже зазначалося, не випадкова, усе народне мистецтво повністю трунтуються на такому світосприйнятті. Древньогерманський уклад життя, пов'язаний із річкою, полем, лісом, привів до того, що людина постійно спілкувалася із природою, з усім, що вона бачила і що впливало на неї; такий життєвий уклад окремого селянина знайшов своє продовження і в пізніших замках, які виднілися звідусіль, сягаючи хмар; а вітер обдував їх з усіх боків. Духовне і суспільне життя пімця, його звичаї були пронизані впливами природи, стосунками з полем і лісом, що передавалися по спадковості. Як повідомляють найдавніші джерела, древні германці не зображали своїх богів на картинах чи стінах, а поклонялися чомусь невидимому в оповитому тінню гаю; так вони вплітали найсвятішу тайну уявного духа у враження, викликані темно-зеленою лісовою ніччю. Щорічні народні свята зберегли і у християнські часи риси й образність колишніх свят поклоніння природі.¹ Також і німецьке право, яке переважно регулювало питання власності та використання поля і лісу, мисливських угідь та пасовиськ, річок і ставків, переповинене найживішими природними позначеннями, формулами, символами. Серед видів мистецтва не лише поезія, що зросла в селі та в оточених густими лісами замках, зафарбована в зелене; також і у старій музиці відбилася луна, що котилася від вигуків мисливців та пастухів. Навіть ті види мистецтва, що зросли серед міських та монастирських мурів, не позбавлені глибокого відчуття природи; німецька архітектура в період свого розквіту перетворювала кам'яний будинок в ліс, порослий чагарником, деревами та квітами. Маллярство, відтворюючи на людському обличчі найчистіші душевні помисли, пробило задню стінку, відкрило перспективу природи, пере-

¹ Якщо у готиці старогерманський bestiарій прорався із небуття в негативних постатях химер, що пообідали гори соборів та волають про помсту, то романтики, почасти, знову спробували повернути позитивне значення старим богам.

даючи у такий спосіб її предковічний зв'язок із духом. Близькість духа відчувається й у пейзажах, як у тих гаях, що переповнені божествами. Далі буде показано, що німецькі поети Середньовіччя могли зобразити земне життєве щастя лише через літню благодать, безмежну радість від квіточок й травинки, від зеленого лісу й паухої липи, від співу лісових птахів.

Якщо у німців любов до природи як основа життя і поезії проявилася з особливою силою і збереглася у духовних зв'язках, це не означає, що лише винятково вони наділені нею. Вона присутня в поезії всіх народів і заявляє про себе з безпосередньою силою духовного вираження, ґрунтуючись на загальній потребі поєднати людське буття з усім творінням.² Природа для людини, що живе серед неї, не просто корисна або шкідлива, не просто благо, що годує й допомагає їй, чи ворожа стихія, що руйнує її життя, вона не просто вимагає від неї напруження фізичних сил чи розуму й творчої наснаги, людина відчуває себе залежною від краси природи, що дає їй змогу відчувати прекрасне і творити поезію. Вона шукає у природі не лише порівняння, образність, кольористику, але й глибинне розуміння, відображення, відголос будь-якого пору ху свого внутрішнього світу. Це не самомана вразливої епохи, що подих весни й травнева зелень, вранішня й вечірня зоря, схід сонця, місячне світло й мерехтіння зір освіжують душу, розколохують, заспокоюють її, що погляд на море, що буря й гроза визначають стан людського духа. Саме молода поезія ще не зіпсованих народів проникнута цими впливами. Вважають, що людина лише вкладає свій душевний настрій у бездушну природу, проте вона не може пічого перенести в ній, коли природа в свою чергу не йде назустріч людині, не спонукає її до цього. Наукові дослідження повсюдно зруйнували уявлення про те, що стара віра в насленку божествами природу зникла, проте істину залишається віщування між душою й природою, співчуття, що від неї очікувалося колись, шукають вище, у Творця, який, керуючи усім, гармонізував людську душу і красу природи і тому щогодини наближує себе самого для сприйняття душою.

² Втім, іншою справою є відвага усвідомити та прийняти що загрожену невідомістю бутству тотальність, а це вже — лише німецька тема.

³ Поетично і легко висловлена центральна проблема німецької, а отже — на тривалий час і світової філософії, що постала після Кантового перевороту, найбільш яскраво вирішена не без впливу романтики Георгом Гегелем.

З німецької переклав
Олег Фешовець за виданням:
*Ludwig Uhland. Werke / Hrsgb. von
Hartmut Fröschle und Walter
Scheffler. — München: Winkler
Verlag, 1984*

Стаття «Über das Romantische» була написана для журналу «*Sontagsblatt*» в період співробітництва Улянда з ним і опублікована в № 8 з 1807 рік.

Нескінченне оточує людину, таємницею божища і світ. Від людини приховано те, чим вона була, є та буде. Зачаровуючими та жахливими є ці таємниці.

Тут довкола її самотнього корабля¹ розпростерся безмежний океан. Людина здригається перед глухим шумом, в якому їй вчувається насування бурі. І навіть якщо вона досягне землі, то чи буде вона впевненою в тому, що оточуючий клаптик суші океан могутньо не здійметься і не поглине людину разом із земною твердю.

Там здіймається над нами і над усім земним священний етер. Думка прагне піднятись на цей багатий фірмамент з його холодними беззмістовими трикутниками. Найкращі сили душі з невимовною тugoю линуть в нескінченну далечінь. Але дух людини, добре відчуваючи, що він ніколи не зможе у всій повноті осягнути нескінченне, втомившись від невизначеного блукання, поєднус своєй пристрасті із земними образами, в яких йому все ж мерехтить відблиск надприродного. З величезним благоговінням він буде вбирати в себе ці образи, вслухаючись у їхні найменші заклики: так само як Марія гойдала на грудях свого Бога в образі немовляти. Ці картини постають перед людським духом, наче ангели, з радісними привітаннями, але одночасно й з крилами, на яких вони можуть в будь-яку хвилину зникнути в нескінченості.

Але й тамтой жахливий світ посилає нам свої образи — страшних пічних духів. З темряви до нас долішають віщи голоси. Майже в кожному образі, що містить натяк на невідоме, присутнє передчуття саме тієї великої тайни, до якої завжди, свідомо чи несвідомо, прагне наш дух.

Це є містичним проявом нашого найглибінішого духу в образі, це є вторгненням світового духу, це є олюдненням Божого, тобто: це передчуття нескінченого у видимому та уявному і є романтичне.

Греки, що жили в прекрасному, сповненому насолоди закутку землі, за свою природою

¹ Можливо, найдаліший образ, за допомогою якого можна вичерпно описати екзистенцію людини, починаючи вже від первинного прокляття покидаючих обжитий острів.

життєрадісні, оточені яскравим, сповненим подіями життям, проживаючи його більш зовнішньо, ніж внутрішньо, прагнучи у всьому до межі та задоволення, не знали або ж приглушували в собі що неясну тугу за нескінченим. Їхні філософи намагались уявити собі все це у ясних системах, їхні поети протиставляли кожному внутрішньому імпульсові вишого зовні світлив, виписаний могутнimi мазками і споряджений атрибутами розрізнення образ Бога. Іхній Олімп стояв тут, поряд, сяючи під промінням сонця, і можна було виразно роздивитись на ньому кожного бога та кожну богиню.

Можливо, що окремі явища грецької поезії для нас с більш романтичними, ніж вони виглядали для самих греків.

Син Півночі, якого не могла повністю охопити його не настільки прекрасна природа, поринув у себе. І вглядуючись у свою душу глибше, ніж грек, він саме через це бачив не так ясно. Його природа лежала наполовину покрита хмарами. Тому його боги були жахливими, хмароподібними постатями, оссанівськими затуманеними образами. Він знав про морських фей, які випливають із блакитного безмежного моря, про ельфів, карликів, чарівників, що виходили із глибин природи з дивовижними вістями. Він поважав своїх богів у непримітних каменях, в диких дубових гаях, але довкола цих каменів кружляв світ невидимого, по цих дубах шелестів подих божеського.

Тут ми перебуваємо саме в центрі попяття романтичного, як воно було визначене вище.

Те, як романтичний дух готських племен розповсюджувався разом з ними в різних краях і зустрічався з романтикою інших народів, те, як романтичне поставало в різному вигляді в різних місцинах, та багато іншого, — все це є важливими предметами історичного дослідження. Важливим видається також дослідження того, як розширялось слово «романтичний» від своєї національної співвіднесеності до поняття в мистецтві. А тут ми зупинимось на деяких основних моментах романтики, а саме — па романтичному християнстві та коханні.

Християнство виступило з піднесеними настановами із царства нескінченності. Його

Вальтер фон дер Фогельвайде, один із найдавніших німецьких міннезінгерів

послідовники приєднали до цих слів образи. Тут же з'явились Хрест та Причастя (наслідком цього стали романі про Грааль⁵) і т. д. Їх вражало проявлення релігії в святому, в цій чудесній постаті із небесним сяйвом довкола голови. Традиція прощі, хрестові походи стали наслідком віри в святість певних речей і місць: Ісусового гробу, міста Єрусалиму, усієї землі обіцянної. Втім християнство, хоча і є багатосяжним предметом романтики, все ж не є його матір'ю. Вже в старовинних північних сагах про богів і герой панує романтичний дух.

Дух романтичного кохання полягає в такому: відчуваючи духовний та фізичний потяг до жінки, чоловік сподівається в богоподібному образі віднайти своє небо. Дитяча наївність жінки бачиться йому дитинством вишого світу. Прекрасний покров уявляється йому ціллю усіх його устремлінь, усієї його нескінченості. Звідти обожнення коханої і поклоніння їй. Подібний до троянди образ він бачить просвітленим, із її очей струменіт небесне світло. Найдрібніший знак прихильності здається йому благословінням неба, кожне піжне слово — одкровенням.

Що тут є лише видінням, а що — правдою? Втім хто ж хоче в цьому розібратись?

Релігія та любов є тим, що шукали і до чого прагнули герої. Релігійність, любов і мужність є суттю духу лицарства.

Є романтичні характери, тобто такі, що повністю охоплені романтичною вірою, і вона стає мотивом їхніх настроїв та вчинків: монахи, монахині, хрестоносці, лицарі Граала та ін., як і взагалі всі поетичні лицарі та жінки Середньовіччя.

Також і в природі є своя романтика. Квіти, веселки, сходи та заходи сонця, малюнки хмар, місячна ніч, гори, потоки, провалля та ін. Вони то заставляють нас за прекрасними картинами здогадуватись про піжне, таємний дух, то перевинюють нас дивовижним жахом.

Деякі явища природи, вихори та грози вриваються надто брутально, виявляють свій дух надто голосно, примішують до передчуття надто велику долю жаху, щоб все ще залишатись романтичними. Але вони можуть стати такими,

⁵ Грааль — в середньовічній поезії таємничий святий предмет, який наділяє свого володаря небесним і земним блаженством, але може бути віднайденим лише людиною з чистими намірами; походження цього міту точно не відоме, але в його найдавнішій літературній версії Крестьона де Тров («Парцифаль») пов'язується із легендарним Королем Артуром та Лицарями Круглого Столу — тут він є чашою, а пізніше, у версії Робера де Барона («Історія Святого Грааля») — посудиною з кров'ю Христа, у «Парцифалі» Вольфрама фон Ешенбаха — це камінь з чудотворними властивостями, що перебуває в одному із замків під охороною лицарського ордену.

якщо впорядковані та виступають в якісь дії як віщування.

Та місцина романтична, в якій блукають духи: нагадуючи нам минулі часи, чи просто з таємничию діловитістю рухаються довкола нас. Ми ж стоймо поза танком повітряних ельфів, яких, як свідчить північна сага, бачить лише той, хто стоїть всередині їх кола, але ми вже відчуваємо подих їхніх рухів і чуємо шепот їхніх голосів.

Романтизм є не лише фантастичною ілюзією Середньовіччя. Це висока та вічна поезія, яка виразно зображає те, що слова не здатні передати або ж передають надто збіднено. Це книга дивовижних чарівних картин, які підтримують наше спілкування з темним світом духів. Це сяюча веселка, міст богів, по якому, за Еддою,⁶ воїни опускаються до смертних та вибраєні піднімаються до них. І чи завжди негативне невір'я Нового часу має кращу основу, ніж згапьблені забобони старого?

Через постійне спілкування з чудесним, яке нависає над нами з усіх боків, багато хто перестав його розуміти. Вони переплутали чудесне з буденним й тих, у кого все ще залишились вищі розуміння, вони називають мрійниками.

Але нехай так буде, називайте нас мрійниками, втім з вірою ми увійдемо у велике романтичне царство чудес, де божественне венчтається всюди в тисячах просвітлених образів!

⁶ Едда — загальна назва двох давньоісландських творів: давня пісenna Едда — Земундар Едда (збірка із 30-ти пісень про богів та героїв з 9—12 ст., що були записані в середині 13 ст.), пізніша прозова Едда — Снорра Едда (підручник для ісландських поетів прибл. з 1220 року).

